

До спеціалізованої вченої ради

К 26.130.03

УДК 342.2

Відгук

**офіційного опонента на дисертацію Загребельної Наталії
Анатоліївни «Теоретико-методологічні засади прокурорської риторики
як складової теорії держави і права», яка подана на здобуття наукового
ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та
історія держави і права; історія політичних і правових учень**

Актуальність теми дисертації. Обрана тема не проста й певною мірою провокативна з огляду на перспективу розгляду її у контексті фундаментальної теоретико-правової студії. Днак, на наше переконання, сам вибір теми безумовно слід вітати уже насамперед тому, що дисертантка поставила перед собою мету – з’ясувати сутність юридичної риторики (зокрема у важливій частині прокурорської діяльності) та її роль і місце у загальній теорії держави і права. Саме цим визначається актуальній і новаторський підхід до вирішення наукознавчих проблем тепер, коли під впливом некласичної парадигми відбувається істотна переоцінка традиційних теоретико-методологічних зasad переосмислення предметного поля основних галузей юридичної науки.

Авторка слушно зазначає, що у системі органів державної влади саме прокуратура посідає особливе місце, обумовлене не лише завданнями і повноваженнями, визначеними чинними засобами нормативно-правового регулювання, а й високою загальносоціальною місією, пов’язаною з охороною прав і свобод людини і громадянина, з представництвом і захистом інтересів держави (с.1 автореферату). У цьому сенсі відправною гіпотезою, як нам видається, стала висловлена дисертанткою така сентенція: «Формування

риторики і прокурорської, зокрема, як аспекту правової аргументації з урахуванням реальної практики правового аргументування є нагальною необхідністю та перспективним напрямом наукових досліджень у загальнотеоретичному та філософсько-правовому ракурсах. Як зазначав Роберт Мак - Кормік, зв'язок між правовим обґрунтуванням та правовою теорією є постійним і нероз'єднуваним. Відкрита текстура права вимагає, аби цілісна теорія права не ігнорувала і не нехтувала темою аргументації. Теорія правового обґрунтування вимагає теорії права і є зумовленою теорією права» [с. 126-137].

Для реалізації поставленої мети дослідження (ще раз наголосимо на тому)

- теоретичного обґрунтування мовленнєвої комунікації прокурорської риторики як складової теорії держави і права, її теоретико-методологічних зasad, авторка поставила низку завдань і прагнула їх успішно виконати. Суть цих завдань, полягала у тому, щоб:
 - дослідити прокурорську риторику як теоретико-методологічну складову теорії держави і права;
 - вивчити історію становлення і розвитку прокурорської риторики;
 - встановити закономірності застосування риторичних засобів у професійному мовленні прокурора і в специфіці прокурорської риторики;
 - систематизувати теоретико-методологічні засади і тактико-риторичні прийоми прокурорської риторики;
 - з'ясувати важливість прокурорської риторики в процесах правотворення, законотворення і правозастосування;
 - визначити роль прокурорської риторики в мовленнєвій комунікації прокурора;
 - встановити місце прокурорської риторики як елементу теорії держави і права;
 - дослідити проблематику прокурорської риторики в аспекті комунікаційних технологій та їх використання у професійній діяльності прокурора;
 - обґрунтувати значущість теоретико-методологічних засад прокурорської риторики для формування, розвитку і удосконалення процесуального законодавства України в контексті євроінтеграції (с.2. автореферату).

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що склалися у процесі формування прокурорської риторики як теоретико-методологічної складової теорії держави і права. *Предмет дослідження* – теоретико-методологічні засади прокурорської риторики як складової теорії держави і права (с. 2,3 автореферату).

Методологія дослідження зумовлена, як традиційно чітко зазначає авторка, «передовсім предметними особливостями обраної проблематики» (с. 2- 3).

Структурно робота складається зі вступу, трьох розділів, що поділяються на підрозділи, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 228 сторінок, обсяг основного тексту – 192 сторінки (с.7 автореферату).

Ступінь обґрутованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні.

Оцінка поданих авторкою тексту дисертації, її автореферату, наукових статей та інших публікацій за темою дослідження дає підстави вважати, що нею було проведено грунтовний правовий аналіз актуальної в теоретичному та практично-прикладному плані теми, а сформульовані в дослідженні висновки й пропозиції, що виносяться на захист, характеризуються певним рівнем новизни й обґрутованості.

Цей загальний висновок підкріплюється отриманими автором новими науковими результатами (див. с.5-6 автореферату).

Новизна результатів наукового дослідження. Зазначимо, що природа і характер наукової новизни досить не просте питання (у з'ясуванні відповіді на цього чимало упереджених, слабко науково обґрутованих суджень і трактувань, а плюралізм думок – розмаїття провокативних припущень). Отже, що взагалі можна на нашу думку вважати новим словом у науці? Нова класифікація, припустимо, видів гіпотез норм права в теорії права чи авторське уточнення будь якого поняття, пропозиція зі зміни статті нормативного правового акта – це новизна в галузеві юридичній науці? Для деякої – можливо. Проте справді новим, як вважається слід визнавати новизну

концептуального рівня, тобто зміну онтології і методології у відповідній дисципліні. Досягти такої новизни мало кому вдається. Крім того, будь-яка новизна не може не базуватися на минулому знанні. Концептуально нове в науці не повинно «відлякувати» наукову спільноту, але водночас мати ознаки новизни. То ж, виходячи із викладених міркувань, можливо слід погодитися з тим, що дисертанткою уперше:

- визначено поняття «сучасна прокурорська риторика» як теоретико-методологічну складову теорії держави і права, систему знань, ідей, доказів певних положень, концепцій і поглядів на роль і значення офіційної промови прокурора, її зміст і структуру, особливості створення і виголошення, що визначені чинним законодавством і сучасним статусом прокуратури і прокурора у суспільних відносинах;
- обґрутовано науково-методологічні підходи до визначення теоретико-методологічних зasad прокурорської риторики як складової теорії держави і права, а саме здійснено аналіз підходів до категоріального розуміння понять «професійна прокурорська риторика» та «професійна мовленнєва комунікація прокурора», і доведено, що теоретико-методологічними принципами, які безпосередньо стосуються офіційного мовлення діяльності прокуратури, слід визнати конституційний принцип судочинства – змагальність сторін, забезпечення доведеності вини, підтримка обвинувачення в суді;
- встановлено ключову роль прокурорської риторики як складової теорії держави і права, а саме у контексті реалізації юридичної аргументації, правовою парадигмою якої є промова як засіб доказування юридичної істини у справі; під цим кутом зору розглянуті допустимі риторичні стратегії, тактики і прийоми побудови і виголошення прокурором промови у судових дебатах.

Вже із переліку цих новацій та теоретичних узагальнень обґрутованих дисертанткою можна скласти конкретне уявлення про обсяг і рівень здійсненого нею дослідження.

У першому розділі дисертації сформульована дослідницька позиція щодо прокурорської риторики як теоретико-методологічної складової теорії держави і права (с.26 - 74).

У другому розділі аналізуються тактико-риторичні прийоми прокурорської риторики під час професійної діяльності (с. 74 - 123).

У третьому розділі узагальнено і систематизовано фундаментальні категорії теорії держави і права в її теоретико-методологічній складовій – прокурорській риториці, застосування теоретико-методологічних зasad прокурорської риторики під час участі у досудовому слідстві, а також у непроцесуальних формах діяльності прокурорських працівників (с. 126 - 185).

Аналіз дисертаційного дослідження дає підстави стверджувати, що проникнення в таємниці теорії юридичної риторики дисиденткою передбачало, насамперед, осмислення того, яким закономірностям вона підпорядковується, яким способом досягнуті її результати, які перспективи її подальшого розвитку. Вирішення окреслених проблем зумовило потребу враховувати не тільки теоретичну думку, а й методологію, внаслідок чого саме вчення у вигляді певної сукупності ідей, теорій, концепцій, поповнюється сукупністю прийомів, методів наукового мислення, що управляють пізнавальним процесом (с. 3 автореферату).

Отже, актуальність запропонованої дисиденткою проблематики (с. 1-3 автореф.) у тому, що риторика - це особливий вид творчої діяльності в умовах підвищення ролі права як засобу регулювання суспільних відносин і обмеження державної влади, переходу до ринкових відносин, водночас у поєднані з підвищеннем престижу правової професії. Усе це обумовлює озброєння не лише знаннями законів, а й умінням кваліфіковано і переконливо, вільно володіти правникою термінологією, відстоювати справедливість, захищати права та інтереси людини і суспільства.

Рецензувати представленое дослідження не просто, навіть досить складно, що значною мірою пояснюється й обумовлюється доволі значною складністю його здійснення. Природа цих складнощів переважно узалежнена від характеру означеної проблематики та мети її вирішення: вони багатоаспектні, багатопланові, надзвичайно місткі, ємні предметно. Однак, чи не найбільша складність полягає у самому об'єкті пізнання, обраному авторкою: йдеться про

теоретико-методологічні засади прокурорської риторики як складової теорії держави і права.

Ми переконані у тому, що, нині настав час відродження риторичної спадщини – науки і мистецтва переконуючої комунікації, науки, що є фундаментом професіоналізму спеціаліста гуманітарної професії. Адже прокурорська риторика і не тільки, без перебільшення – наука успіху (зазначає дисертантка у розділі 1 дисертації). Проте до цього часу не привернула до себе належної уваги представників загальнотеоретичного правознавства. Його практично-прикладні аспекти (у даному випадку риторика) не стали предметом глибоких досліджень. Попри помітне зростання кількості підручників і навчальних посібників з теорії держави і права в Україні, ця проблематика у них практично оминається. Відсутня ця тематика також у змісті підручників і навчальних посібників з названої дисципліни. Про риторику як один із засобів юридичної аргументації серед питань, що становлять предмет юридичної деонтології, зокрема, навіть не згадується.

Не надто просувають по шляху поглибленого розуміння особливостей прокурорської риторики також поодинокі теоретико-правові та галузеві дослідження, присвячені, зокрема, проблемам юридичної риторики. Це свідчить про необхідність активного звернення до цих проблем на всіх рівнях наукових теоретико-правових досліджень, юридичної освіти, практичної юридичної діяльності.

Що ж стосується загальної оцінки дисертації, то слід насамперед відзначити, що у ній зроблено аналітичну спробу розв'язання надзвичайно широкого спектру проблем, кожна з яких могла б бути окремим самостійним об'єктом дослідження. Цьому сприяє й те, що використано велику джерельну базу у списку (226 позицій).

Після відзначення таких, на наш погляд, позитивних досягнень авторки, об'єктивний і не упереджений аналіз її праці дає підставу висловити декілька побажань і зауважень. Слід відразу зазначити, що вони продиктовані мірою власної компетентності у даній царині, а тому не претендують на беззаперечність. Втім, цими зауваженнями, я прагну

привернути увагу і самої дисерантки, і вельмишанової професійної спільноти до обговорення деяких дискусійних питань:

1. Вітаючи загалом звернення авторки до проблеми юридичної риторики і прокурорської, зокрема як складової загальної теорії права, та відзначаючи позитивні риси виконаного дослідження, водночас вважаю, що слід наголосити на тому, що питанням теорії правового дискурсу в дисертації не приділено належної уваги, хоч до цього зобов'язувала її назва.
2. Дисерантка, як на мене, послідовно не володіє методологією і методикою ведення наукового дискурсу (розділи 1,2,3). Так, дуже суперечливою видається її позиція щодо місця прокурорської риторики в системі юридичних наук. В одних місцях дисертації вона розглядається як «складова» (с.19), «елемент» (с. 25), «наука та сукупність засобів» (с. 36), «частина теорії держави і права» (с. 47) , в інших – трактується як «прикладна дисципліна» (с. 70), а подекуди – як «спеціалізована юридична дисципліна»(с. 69), що, на наше переконання, виходить за межі загальної теорії права. Розібратися у цьому лабіринті суперечностей та зрозуміти справжню позицію авторки надто складно.
3. Розділ про методологію, не можна заповнювати автоматично. Той, хто досліджує, повинен обрати свій метод, свій шлях, звільнити себе від влади авторитету (вчителя, школи, наукової організації). Досліджувати – означає йти, так би мовити наосліп, а не сліпо слідувати за стандартами. Методологія не повинна обмежувати дослідника (скажімо, надається перевага одному методу над іншим). Дуже важливо, щоб молодий вчений володів мужністю, мудростю, аби усвідомити, що слід щось міняти, відчував щирість і свіжість у теоретичних пошуках обґрунтування правових явищ. Істиною повинно бути те, що науковець здатен сказати про дослідження у будь-якій аудиторії, зокрема наодинці з собою.

У розділі методи дослідження (с. 21-22.дисертації) авторка пише про використання філософських, загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, і чомусь до загальнонаукових методів відносить об'єктивний (хоч на справді це скоріше принцип, ніж метод), а історико-правовий чомусь віднесено

до спеціально-юридичних методів (хоч це загальнонауковий метод) не зрозуміло де, у якому розділі використано комунікативний метод. Поза увагою залишився діяльнісний метод. Додаткового обґрунтування потребує спеціально-риторичний метод (с.2).

4.У тексті дисертації неодноразово вживаються слова на кшталт «іноземних науковців» або «зарубіжних», хоча правильно вказувати «зарубіжні» вчені, література, країни. І загалом текст потребує кваліфікованого літературного редактування.

5.Дивно виглядає, що проф. П. М. Рабіновича, В.Ф. Погорілка авторка вважає фахівцями із кримінального права та практики, поза увагою залишився доробок проф. М. Козюбри, хоч з проблем юридичної аргументації він ~~є~~ автором низки ґрунтовних праць (с.22).

6. На с. 47 підрозділ 1.2. зазначено: «Так, з історичних джерел відомо , що вже у таких стародавніх державах, як Єгипет, Індія та Китаї було відоме мистецтво красномовства, і бере початок теорія держави і права, втім розквіт вона мала у Стародавній Греції та Римі, в яких публічне слово набуло надзвичайно широкого суспільного значення». Це твердження потребує додаткової аргументації.

7. На с. 43-47 йдеться про те, що « теоретико-методологічною основою прокурорської риторики як складової теорії держави і права є: концепція риторичної аргументації, офіційне вираження думки, система принципів діяльності прокурора. З тексту не зрозуміло, якої позиції дотримується авторка.

8. На с. 46 відомий правовий принцип «дозволено все, що не заборонено законом» авторка на свій лад подає інакше - дослівно «громадянам дозволено усе, що забороняється законом». Це не один приклад неуважності.

9. Поверхнево і недостатньо обґрунтовано аналізуються зв'язки риторики із теорією держави і права, с. 67; окрім того у підрозділі 3.1, нами, не виявлено фундаментальних категорій теорії держави і права.

10 . Розглянувши значну кількість наукових джерел, заглибившись у їхній зміст, дисертантці в основному вдається вирішувати поставлені завдання. Однак нерідко це робиться у надто спрощений спосіб, використовуючи

анотаційний підхід до аналізу джерел. Тому, щоб виклад був більш переконливим і вагомим, слід використовувати метод критичного аналізу, співставляючи позиції, систематизуючи методики та авторські підходи.

11. Відчувається надмірна наукова обережність та коректність авторки, що проявляється у відсутності критичного аналізу поглядів інших науковців, які займались (займаються) проблемами юридичної риторики. Йдеться саме про поняття «критичний аналіз», обов'язковим компонентом якого є критичний підхід до позицій авторів, тобто наявність непогодження (критики, зауважень) з думками тих чи інших фахівців. У дисертації рідко зустрічаються ці важливі елементи наукової роботи. Тим паче, коли йдеться про теоретичну працю, автор якої повинен висловлювати свою позицію з питань, що у ній розглядаються, критикувати, аналізувати, співставляти, шукати істину, а не тільки приєднуватися до чиєхось міркувань. Адже при такій «миротворчій позиції» нерідко втрачається «червона нитка» особистих досягнень автора, елементи його наукової новизни.

Безперечно, висловлені, зауваження не применшують загальної позитивної оцінки виконаного дослідження. Слід погодитися з твердженням авторки (с. 24-25 дисертації, с. 6 автореферату), що отримані результати можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях, а також при викладанні загальнотеоретичних дисциплін. Дисертація має добре виважену структуру, яка відповідає предметові дослідження, меті та поставленим завданням, дисерантка демонструє належний рівень самостійного аналітичного мислення.

Результати дисертаційного дослідження пройшли належну апробацію на численних міжнародних та загальноукраїнських наукових конференціях, підтвердженні опублікуванням серед них 8 статей – у фахових юридичних виданнях, у тому числі трьох – у фахових зарубіжних виданнях, 12 публікацій – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

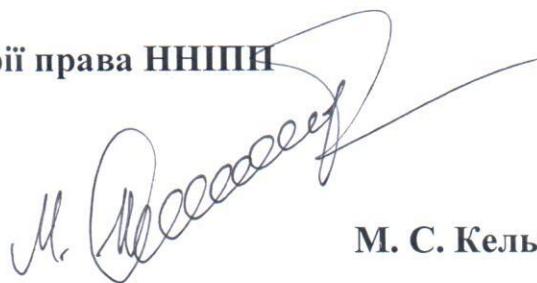
Отже, маємо самостійно виконану, завершену, наукову працю, що містить ретельно обґрутовані і вагомі теоретичні результати, тому є всі підстави вважати, що подана на захист дисертація цілком відповідає кваліфікаційним вимогам ВАК України, а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня

кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри теорії та філософії права ННПН

НУ «Львівська політехніка»

М. С. Кельман

Підпис засвідчує:

Вчений секретар

НУ «Львівська політехніка»

Р. Б. Брилинський

